

Сутнісно-змістова характеристика діяльності експерта у проведенні експертизи полягає в обов'язковому отриманні інформації, аналізі й оцінюванні отриманої інформації відповідно до визначених критеріїв оцінювання та розробленні пропозицій у вигляді висновку. Отже, для якісного виконання функцій експерта фахівець повинен бути компетентним фахівцем як у галузі, до якої належить об'єкт оцінювання, так і в методології та методиці оцінювання. Рівень фахової компетентності експерта визначається насамперед тим, якою мірою він здатний у процесі експертизи підручника враховувати специфіку змісту й структури навчального предмета, розкритого у підручнику, організацію навчально-виховного процесу з предмета в навчальних закладах різного типу, розмаїття педагогічних технологій і методик навчання на різних ланках освіти та багато інших факторів, які прямо не відображені в переліках параметрів, на яких базується оцінювання підручника з предмета.

Досвід проведення педагогічних експертиз, зокрема експертиз підручників для середньої загальноосвітньої школи, свідчить про те, що практична експертна діяльність у галузі освіти є не самостійною професійною діяльністю, а додатковою діяльністю педагога поза межами його прямих функціональних обов'язків. Водночас експертна діяльність у галузі освіти має певні особливості, специфічні завдання та технології проведення (моделі реалізації процедур експертизи), виконує багаточільові функції. Це пояснюється складністю, багатомірністю та багаторівневістю об'єктів експертного педагогічного оцінювання, великою соціальною значимістю його результатів, зокрема у разі експертного відбору підручників, які будуть впроваджені в масову освітню практику.

Загальні питання теорії підручника

Трубачева С. Е.

Сучасний підручник — це засіб навчання, що відображає інформаційно-діяльнісну модель освітнього процесу в межах відповідної дидактичної системи. В умовах модернізації освіти проблема шкільного підручника є точкою перетину таких важливих напрямів удосконалення процесу навчання, як добір дидактично доцільного та обов'язкового для засвоєння усіма учнями навчального матеріалу, виявлення оптимальних способів його подання, організація навчальної діяльності, розвиток пізнавального інтересу учнів і сприяння формуванню в них універсальних освітніх результатів — навчальних компетентностей.

Модернізація освіти в логіці сучасних підходів потребує створення підручників з акцентом на практичну спрямованість навчального матеріалу та продуктивність освітнього результату. При цьому пріоритет надається ідеям фундаменталізації змісту освіти: реалізації сучасного діяльнісного підходу в освіті, універсалізації навчальних дій учнів, орієнтації на досягнення ключових

чових компетентностей, залучення підручників до єдиного інформаційного поля у відкритому освітньому середовищі.

Підручник розглядається як центральний і системоутворювальний елемент відкритої інформаційної системи освітнього середовища, що забезпечує освоєння змісту освіти шляхом комплексного поєднання з навчально-методичними комплектами із застосуванням мультимедійних технологій для його інваріантної та варіативної складових.

Дидактичні функції підручника — це цілеспрямовано сформовані властивості підручника як носія змісту освіти, що найповніше відповідають його цільовому призначенню в процесі реалізації змісту освіти. Головна функція підручника визначається його роллю як основного засобу навчання. Нині підручник перестає бути навчальною книгою для закріплення матеріалу, який був повідомлений учителем на уроці. Зростає його освітня, виховна і розвивальна роль, яку раніше на себе брав учитель, посилюється значення управлінської функції. Сучасний підручник є головним засобом в організації та управлінні навчальною діяльністю учня та орієнтиром у полі інформації. Він позиціонується передусім як основа формування навичок самоосвіти, інструмент організації активної пізнавальної діяльності учнів, засіб демонстрації застосування нових технологій, що мотивують школяра на оновлення знань відповідно до своїх потреб. Підручник не тільки використовується як джерело інформації для учнів, а й дає змогу спрямувати й організувати шлях пізнання, проникнути в сутність досліджуваних предметів і явищ, забезпечити фундаментальне та вмотивоване розкриття навчального змісту, спонукає учня до самостійності, розвиває потребу до подальшої самоосвіти та використання різних джерел інформації освітнього середовища. З огляду на зміни, що відбуваються в сучасній педагогічній науці та освітній практиці слушно виокремити такі функції сучасних підручників: а) інваріантні — інформаційна, трансформаційна, систематизація, контроль, мотиваційна, розвивально-виховна; б) варіативні — самоосвіти, інтегративна, координаційна, управлінська, розвиток предметних і ключових компетентностей, розвиток самостійної пізнавальної діяльності в інформаційному просторі. Варіативна для сучасного етапу становлення шкільної навчальної книги функція розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів у інформаційному просторі стає пріоритетною за значимістю з-поміж функцій підручника. Завдання цієї функції полягає у сприянні розв'язку проектною й дослідницькою діяльністю учнів.

Функції шкільного підручника реалізуються через усі структурні компоненти підручника, що забезпечують його стабільність і сучасність, здійснення системи зв'язків з освітнім середовищем. Він може містити систематизовану навчальну інформацію, наведену в різній формі (текстовій, ілюстративній, графічній, статистичній та ін.) на різних носіях (друкованих, електронних).

Структура класичної моделі підручника має охоплювати три основні блоки: 1) вимоги до результатів роботи учня з підручником (що саме учень має запам'ятати або вивчити в готовому вигляді; яку інформацію можна сприйняти як проблеми, що розв'язуються у підручнику з повними дани-

ми; які питання учень має вирішити самостійно; які дослідження, проекти, практичні роботи, завдання та вправи потрібно виконувати обов'язково, а які — за власним бажанням); 2) текстовий блок, який поділяється на основний, додатковий та пояснювальний; 3) блок діяльнісного спрямування (питання і завдання на репродуктивну, проектну, творчу, емоційно-ціннісну, рефлексивну, контрольну-оцінну діяльність).

Основні параметри, що характеризують підручник: відповідність змісту державному освітньому стандарту; забезпечення компетентісно спрямованого змісту освіти (в основу підручника закладено програмний зміст освіти з орієнтацією на формування та розвиток універсальних знань, загальнонавчальних умінь, розвиток предметних і ключових компетентностей); урахування специфіки предмета, його міжпредметної, метапредметної складових та можливості розширення підручника засобами освітнього середовища.

Підручник має забезпечувати будь-який бажаний рівень вивчення навчального предмета, а не бути розрахованим на середнього учня. Відповідно, спосіб викладення навчального матеріалу, організація навчальних текстів, системи вправ і тестів, довідникова інформація слід орієнтувати на можливість вибору учнем шляху засвоєння поданого матеріалу на різних рівнях.

Всі знання у підручнику мають розкриватися відповідно до сучасного рівня розвитку науки, техніки та культури в обсягах, які чітко враховують вікові можливості школярів, передбачені навчальною програмою, орієнтовані на практичні результати, формування особистісного досвіду навчальної діяльності та розвиток загальної здатності до навчання.

Зміст підручника має бути діяльнісно орієнтованим і відображати всі компоненти змісту освіти, які спрямовують учнів на навчально-інформаційну, рефлексивну, творчу, комунікативну, емоційно-ціннісну, оцінну діяльність через залучення учнів до активної взаємодії зі структурними елементами навчального середовища.

Важливого значення набуває спосіб викладу навчальної інформації, в якому робиться акцент на процесуальному характері його сприйняття та засвоєння. Основними напрямками трансформації змісту навчального предмета під час його “перекладу” на певний рівень навчального матеріалу є: правильність літературної та наукової мови, яка поступово має стати мовою учня; дидактичне перероблення навчального матеріалу, яке забезпечує доступність змісту для певної вікової групи учнів; встановлення значущих для учнів зв'язків вивченого матеріалу з життям і практикою; оптимальна активізація навчання учнів (введення елементів проблемного викладання, доказовості, інтересу й емоційної виразності навчального матеріалу); сприяння засвоєнню способів діяльності щодо певного визначеного кола понять, процесів, явищ, об'єктів, фактів. Значну роль у процесі викладу навчального матеріалу відіграє доцільне співвідношення речень у тексті між описовими, пояснювальними, оцінювальними та нормативними — пропорція дорівнює приблизно 60 : 30 : 5 : 5. Ефективним також є використання в тексті підручника наочності у вигляді фотографій, малюнків, моделей, діаграм, схем, які супроводжують названі речення і посилюють їхнє дидактичне значення. Ілюстрація у підручнику повинна мати цінність документа,

бути доступною для розуміння, якісно виготовленою і відповідати високим естетичним якостям.

Систему вправ і завдань у підручнику слід скерувати на вдосконалення різних практичних умінь і навичок, формування та розвиток досвіду предметної, міжпредметної та загальнонавчальної діяльності учнів, стимулювати в них уміння користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності для спілкування і пізнання, вміння взаємодіяти з іншими людьми, відігравати різні соціальні ролі в групі й колективі.

Про реалізацію компетентнісної орієнтації підручника свідчить його спрямованість на організацію таких видів діяльності: проектна, дослідницька, творча діяльність учня, його участь у діалозі з автором або персонажами підручника, зіставлення різних позицій і підходів, включення оцінювальної позиції стосовно матеріалу, рефлексивне осмислення прочитаного. Результат такої діяльності має передбачати створення учнем відповідної освітньої продукції.

Значну роль у реалізації діяльнісної та компетентнісної спрямованості сучасного підручника відіграє його орієнтаційний апарат, зокрема система рубрик — рубрикація. У підручниках часто застосовуються словесні, графічні та зображувальні рубрики. Словесна рубрика — це заголовок, закінчена пропозиція, яка коротко, точно й чітко визначає зміст частини, що позначається. Заголовок — перше, що орієнтує учнів у змісті частини підручника. Посиленню орієнтувального значення заголовків сприяє використання образотворчих рубрик. Образотворчі рубрики у вигляді фотографій, ілюстрацій, схем або малюнків, які символізують образ теми, явища, об'єкта, позначають і представляють головний зміст певної частини підручника. Часто використовуються малюнки-заставки перед заголовками розділів, які створюють образи розділів; смуги з фотографіями, що виокремлюють головне в темі. Рубрики можуть відповідати різним дидактичним цілям, наприклад: мати узагальнююче та систематизуюче спрямування (“Основні поняття та терміни”, “Коротко про головне”, “Опорні точки”, “Підбиваємо підсумки”); націлюватися на перевірку та застосування набутих знань (“Пригадайте”, “Перевірте себе”); розроблятися для поглиблення та розширення знань (“Для допитливих”, “Історія відкриття”, “Наука — практика”, “Дізнайся більше”, “Цікаво знати”). Останнім часом набули популярності рубрики діяльнісного спрямування розміщені наприкінці параграфа, наприклад: “Спробуй відповісти”, “Як ви вважаєте?”. Пізнавальний інтерес стимулюється досить вдало через ряд рубрик: “Подискутуйте”, “Обери проект”, “Попрацюй у парі”, “Думаємо, розуміємо, відповідаємо”, які мають сприяти пошуковій діяльності учнів та формувати науковий стиль мислення.

Критеріями оцінки продуктивності підручника і його діяльнісної спрямованості є відповіді на такі запитання: Чи передбачає підручник можливість створення учнями освітньої продукції? Яка ця продукція: відтворення заданої інформації, розв'язання завдань із наявністю відомої відповіді, суб'єктивно або об'єктивно новий продукт, створюваний учнями? Який обсяг створюваної ними продукції щодо зовні заданої підручником?

Основними ознаками реалізації діяльнійшої спрямованості змісту освіти та компетентнісного підходу в шкільному підручнику можна вважати такі: 1) щодо цілей освіти: випереджальне цілепокладання, спрямоване на розвиток в учнів адаптаційних якостей та здатності розв'язувати проблеми на основі критичної рефлексії та вибору; 2) стосовно добору змісту освіти: введення до нього метапредметних категорій, пов'язаних з організаційними, рефлексивно-оцінними, інформаційно-пізнавальними, комунікативними, емоційно-ціннісними видами діяльності; 3) щодо вибору освітніх технологій: орієнтація на технології, які передбачають суб'єкту позицію учня на етапах постановки цілей своєї діяльності, вибору засобів і способів діяльності та оцінювання отриманих результатів; застосування ситуативних завдань, які передбачають методичну багатоваріантність їх використання; 4) стосовно організації освітнього процесу: орієнтація на модульний принцип організації, можливість використання підручника під час роботи з надпредметними програмами в ході проектної діяльності та інших відкритих форм роботи; 5) щодо контролю за освітніми результатами: вихід у процесі контролю й оцінювання за межі предметних результатів, орієнтація на оцінку сформованості навчальних компетентностей учнів.

Психолого-педагогічні аспекти експертизи підручників для 8-го класу загальноосвітніх навчальних закладів

Ковчин Н. А.

Психологічний аспект експертної оцінки підручника передбачає визначення: чи забезпечує він за змістом і структурою формування в учнів цілісної наукової картини світу, формування особистості учня з урахуванням вікових психологічних особливостей, його емоційно-вольової сфери, копінг-ресурсу, розвиток інтелектуальних умінь та навичок.

Загальний психологічний та інтелектуальний розвиток у підлітковому віці має певні особливості: в цей віковий період триває розвиток розумових здібностей, і, як результат, розширюються межі уяви учнів, загалом їхня свідомість, проникливість і діапазон суджень. Пізнавальні можливості, що швидко зростають, водночас сприяють швидкому накопиченню знань, що збагачують життя. Когнітивний розвиток у цьому віці характеризується прискореним розвитком абстрактного мислення і формуванням та використанням когнітивних навичок, що істотно впливає на зміст і широту думок підлітка та здатність до моральних міркувань, рефлексії. Отже, учень уже не тільки поступово узагальнює інформацію, одержану з підручників, а й визначає особисте місце власного "Я" у всіх сучасних світових процесах. Експерт має визначити, чи надається автором підручника можливість для такого самовизначення. Наприклад, якщо вивчаються теми природничо-